

Анатолій Єрмоленко

«РУССКИЙ МИР» – ІДЕОЛОГІЯ РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ

Коли йдеться про політику та ідеологію сучасної Росії, треба розуміти, що вона має певну тяглість, складалась впродовж останніх сторіч, змінюючись залежно від ситуації та політичної кон'юнктури, проте завжди мала певну константу, складником якої є забезпечення розбудови імперії. Змінювались ідеологи, «від православ'я до марксизму-ленінізму і навпаки», що, як показав М.Бердяєв у книжці «Истоки и смысл русского коммунизма» [див. Бердяєв, 1990], було досить органічним для російської історії, яка спиралась на ідею етатизму. Ідеологія сучасної Росії доволі еклектична, коли геть усе, будь-який ідеологічний концепт іде у вжиток задля єдиної мети – реанімації імперії. У зв'язку з цим поєднуються, здавалося б, непослужані речі: православ'я й дохристиянські духовні вірування і практики, комунізм і соціалізм, націонал-соціалізм і фашизм, концепти євразійства і слов'янської єдності. Усі ці ідеологи об'єднані єдиною фундаменталістською парадигмою «русского міра» як особливо-го цивілізаційного шляху Росії.

Така парадигма цілком відповідає сучасній «ситуації постправди», постістини, постморалі, що дістає свого обґрунтування в філософії вульгарного постмодернізму, коли префікс «пост» нерідко постає у значенні «до». Такий собі «до-пост-модерн», в якому заперечуються концепти істини, правди, нормативної значущості моральних належностей. «Пост-сучасність, – зазначає один із протагоністів постмодернізму Д. Ольшанський, – відміняє трансцендентність закону, притаманну класичній етиці. Її заступає релятивна етика (чи егика), де сама людина постає законодавцем і визначає, що є добром, а що – злом. Невротична реальність, яка оберталась довкола табу, поступається перверсивній реальності, що трансґресує закон» [Ольшанський, 2021]. Дмитрій Ольшанський, мабуть, не є безпосереднім ідеоло-

гом «руського міра». Але подібні твердження, розмиваючи межі між цінностями різних культур і роблячи рівновалентними етики християнства, нацизму, фашизму та комунізму, фактично утрабовують шлях до ідеології «русского міра».

Хоча російська пропаганда навіть за радянських часів не цуралась таких «трансгресій» і «перверсій». Сумнозвісне ленінське положення: «в марксизме нет ни грана етики», запозичене у Вернера Зомбарта, стало серцевиною марксистсько-ленінської теорії та практики. «Ленінську діалектику», коли «вождь світового пролетаріату» від марксистського доведення необхідності світової соціалістичної революції за доби імперіалізму перейшов до концепту перемоги пролетарської революції в окремо взятій країні, цілком можна назвати «предтечею» й сучасного російського постмодернізму. Подібна «діалектика» дістала свого прояву і в цілком прагматичній (цинічній) позиції Йосіфа Сталіна, який на початку німецько-радянської війни розпочав свій виступ на радіо 3 липня 1941 року православним зверненням «брати і сестри» і закликав до патріотизму радянського народу, реабілітуючи історичні постаті російської історії. Ще наочніше цей підхід проявився 1944 року, коли «батько народів», розгромивши Комінтерн, звернувся до Російської православної церкви, аби встановити її гегемонію в православному світі. Таким чином, одна політична релігія, якою був марксизм-ленінізм [Maier, 2003], мала б поступитися іншій політичній релігії – російському православ'ю, а ідея III Інтернаціоналу цілком могла б бути замінена ідеєю III Риму. Щоправда, цьому проєкту не судилося бути втіленим, адже після Наради глав і представників православних Церков 1948 р. світове православ'я фактично не пристало до цієї цинічної позиції.

Сьогодні ядром такої ідеології та політики є доктрина «русского міра». Складником цієї доктрини, особливо, коли це стосується України, є концепти «братніх народів», або «єдиного народу». Зокрема у своєму виступі на урочистому відкритті III Асамблеї фонду «Руський мір» Патріарх Кирил, посилаючись на св. преподобного Лаврентія Чернігівського, наголошував, що «Росія, Україна, Білорусь – це і є свята Русь» [Кирил, Святіший Патріарх, 2009]. Це ж треба було знищувати стільки «братів і сестер» впродовж усієї російської історії, аби стати «святою». Ці

ідеологеми не сходять із вуст російських можновладців, пропагандистів та ідеологів державних засобів інформації. Цікаво, що після загарбання Криму і війни на Донбасі навіть ліберально налаштовані представники російської інтелігенції, зокрема такі рокмузиканти, як Борис Гребенщиков, Юрій Шевчук та ін., справедливо засудивши російську агресію публічно, стверджували щось на кшталт того, що «нам нічого ділити, ми ж, мовляв, «один народ».

Що можна відповісти на цю сентенцію? Мабуть, таке: поперше, свого часу керманіч мого народу, руський князь Святослав, йдучи зі своїм військом на Царград, завжди прямо оголошував супротивнику: «Іду на Ви!», а теперішній російський цар, розв'язуючи чергову агресію, промовляє: «нас там нет!». Подруге, як український народ може бути єдиним із російським, коли в самій Росії понад 200 національностей та етнічних груп із різними мовами, культурами, віруваннями і світоглядними уподобаннями. Отже, яким чином, українці можуть бути єдиним народом із цим конгломератом народів, не зрозуміло, хіба що знову повернутись до «нової общности – советский народ» у новій історичній редакції.

До концепту «єдиного народу» додається також «мовне питання», причому варіантів тут чимало: від концепту спорідненості російської та української мов, через їх ототожнення аж до твердження про штучність української мови, начебто сконструйованої в генштабі збройних сил Австро-Угорської імперії. Треба зазначити, що «мовне питання» завжди використовувалось у колоніальній політиці держав-завойовників, наприклад, англійці, колонізуючи Індію та інші країни, запроваджували там англійську мову. Так само чинила й Росія в Україні протягом кількох сторіч. Така політика застосовувалась і в Російській імперії, і в СРСР, такою вона є й у теперішній Росії. Треба зазначити, що мову й мовлення російські пропагандисти та ідеологи використовують не тільки як *засіб* панування, а як *саме* панування.

Що стосується «одного народу» чи однієї мови, треба згадати Дмитра Чижевського, який у статті «Деякі проблеми порівняльної історії слов'янських літератур», яку я переклав з німецької, писав: «Цікавий приклад нам надає лексика: якщо при дослідженні слов'янських паралельних текстів можна знайти десь 75,

навіть 80 відсотків спільних коренів, то число слів, які при однаковому звучанні й однаковому походженні мають і однакоке значення, складає ледь 20 відсотків. Серед них найкраще відповідають одне одному слова іншомовного походження» [Чижевський, 2005: с. 134].

Відтак навіть мовно, годі вже казати про відмінність традицій, звичаїв, ментальності й національного характеру, слов'янські народи відрізняються один від одного. Тим більше це твердження стосується української та російської мов, найяскравішим прикладом є слова: укр. «вродлива» – рос. «уродливая», укр. «безпечний» – рос. «беспечный» і т. п. Позірна спорідненість цих мов і культур особливо небезпечна, бо створює міфологему «братніх народів», що є беззмістовним поняттям, застосування якого неприпустиме у риториці й комунікації на рівні міжнародних відносин. Тому насамперед хотів би зауважити, що давно вже слід відмовитись від використання поняття «братніх народів» у міжнародних, особливо політичних і правових, відносинах, тим більше від концепту єдиного чи одного народу.

Тим небезпечнішою є спроба створення міждержавних об'єднань за національною та релігійною ознаками за доби глобалізації на кшталт «слов'янсько-православного союзу», «союзу слов'янських держав», особливо, коли концептуально це обмежується тільки східними слов'янами, дістаючи свого прояву в ідеологемі «руського міра». Якщо не йдеться про розвиток демократичних інституцій, опертям яких є основні цінності (свобода, справедливість, солідарність), то цей процес є регресією, що загрожує незалежності нашої країни і держави. А в методологічному аспекті це призводить до так званої «етноцентричної хиби», або «географічної хиби», коли морально-етичні належності й соціальні та правові норми й інституції виводять із фактичності національного, етнічного, релігійного буття.

Отже, річ не тільки в тому, до якого соціально-політичного союзу приставати, яку соціально-економічну локацію обирати, а насамперед у тому, яку вибрати ціннісно-нормативну систему, що засадничувала б й інституційну систему держави та суспільства. У цьому плані цілковито слушною, виваженою, однозначною і чіткою є позиція українського філософа Василя Лісового, який, критикуючи застосування до нашої культури «євразійсь-

ких» мірок, наголошував: «насправді ж українці не можуть навіть зрозуміти самих себе, якщо не «впишуть» себе в контекст середземно-європейської культурної традиції» [Лісовий, 1997: с.115].

Теперішній російський режим багато чого запозичив від ідеології і практики націонал-соціалізму. Механізми й алгоритми ідеології та пропаганди сучасної Росії здебільшого взяті з пропагандистського лексикону Йозефа Гебельса. Зокрема його гасло «що більше брехня, то більше їй повірять», з чого випливало твердження, що народ взагалі не потребує правди, стало наріжним каменем у будівлі російської ідеології і використовується й сучасною російською пропагандою, спрямованою на легітимацію імперіалістичної політики. Прикладів такої брехні із новітньої історії Росії можна наводити багато, проте особливо небезпечною є не пряма брехня, а напівправа, напівбрехня, що й постає в прихований спосіб як «постправа». Доктрина «руського міра» фактично дезавуювала інтернаціоналістський зміст й комуністичної ідеології марксизму-ленінізму.

Після розпаду Радянського Союзу дедалі частіше почали порівнювати нацизм і комунізм як тоталітарні режими та ідеології, зауважуючи однак, що нацизм спирався на ідеологему арійської раси, а комунізм – на інтернаціоналістські засновки. Сьогодні їх уже прирівнюють один до одного, зокрема Європарламент ухвалив Декларацію щодо проголошення 23 серпня Днем пам'яті жертв сталінізму та нацизму, відповідний Закон було прийнято і Верховною Радою України [Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, ст. 219]. Проте я вважаю, що попри комуністичну інтернаціоналістську риторику сталінський тоталітаризм був ще одним (латентним) різновидом націонал-соціалізму, сьогоднішня Росія робить це тільки набагато відкритіше.

Ці два режими були спорідненими як сіамські близнюки, вони навчались один в одного, переймаючи досвід один в одного, підтримували один одного і, урешті-решт, навіть разом розпочали Другу світову війну. Націонал-соціалістична партія Гітлера була створена за лекалами більшовистської партії «нового типу» Леніна, бойовики більшовиків стали прообразом «штурмових загонів» (SA) Ернста Рьома. І навіть антисемітизм, який спершу був на периферії марксистсько-ленінської ідеології і практики, хоча

глибинно був завжди притаманним марксизму-ленінізму (згадаймо працю Марса «До єврейського питання» [Маркс, 1958], проявився після Другої світової війни, коли Ізраїль, який мав би стати провідником соціалістичних ідей, не виправдав сподівань радянської політичної верхівки, розпочавши проводити проамериканську політику. Згадаймо переслідування євреїв за часів «вітхого тоталітаризму», яким був «розвинений соціалізм», коли за «п'ятою графою» (про національність) не можна було вступити до вишу чи обійняти керівну посаду в народному господарстві, годі казати вже про партійну кар'єру і державну службу.

Такі запозичення можна знайти й у інших ідеологічних концептах сучасної Росії. Наприклад, ідеологема «Росія там, де росіяни» є рімейком німецького «Германський райх там, де німці». Використовуючи подібні гасла як засоби узаконення агресивної імперіалістичної політики, використовую маніпулятивних референдумів нацистська Німеччина здійснила аншлюс Австрії, анексувала спершу Судетську область, а згодом і всю Чехію. За допомогою подібних ідеологем Росія анексувала Крим і загарбала Донбас, а засобами маніпулятивно-технологічних референдумів легітимувала ці анексії і загарбання.

Слід зауважити, що часто-густо до засобів такої легітимації залучається російська історіографія з її концептами «одвічно руських земель», «духовних скреп», «історичної справедливості», «історичної правди» тощо. Небезпека таких «методологічних» підходів полягає в тому, що легітимативні процедури і правила, які мають бути у правовій площині, підміняються зверненням до історичної тяглості традиції, усталених звичаїв і заведень, історичних прецедентів. До того ж самі звичаї і традиції обираються довільно, аби тільки вони виконували головну свою функцію: легітимації імперіалістичної політики. Таким чином, постмодерністська еkleктична (гібридна) ідеологія є легітимативним підґрунтям гібридної політики і гібридної війни. Адже гібридна війна – це війна в якій використовуються усі засоби, порушуються міжнародні конвенції ведення війни, моральні норми і цінності. «Головне у визначенні гібридної війни полягає в тому, що вона відбувається як війна без правил, що є логічним продовженням аномійності суспільства загалом» [Ермоленко, 2015: с. 7].

Цей шлях хибний і з практичного, і з теоретичного поглядів. Адже завжди можна знайти ще давнішу традицію, ще древнішу звичаєвість, яка відповідатиме «історичній правді» та «історичній справедливості», тим самим підважуючи на цій основі міжнародні інституції та світовий правовий лад. Така історіографія є основою для виправдання імперіалістичної політики. За приклад може правити твердження Патріарха Кирила в уже згаданому виступі на III Асамблеї фонду «Руський мір»: «Мені здається, якщо ми вважатимемо його («русський мір – А.С) єдиним центром тільки Російську Федерацію в сучасних кордонах, то тим самим ми погіршимо проти історичної правди і штучно відсічемо від себе багато мільйонів людей, які усвідомлюють свою відповідальність за долю Руського міра і вважають його створення головною справою свого життя» [Кирил, Святіший Патріарх, 2009].

Згадаймо також, що після Другої світової війни західні німці, засвоївши гіркий урок тоталітаризму, здійснили денацифікацію і демілітаризацію своєї країни. Ці процеси відбулися не тільки завдяки американській окупації, адже була проведена величезна підготовча робота письменниками, філософами, соціологами та іншими діячами культури. Тому Німеччина стала на шлях розбудови демократичного суспільства, і «німецька демократія існує довше, ніж тисячолітній райх», як дотепно зауважив один німецький філософ. Зважаючи на цей досвід тоталітаризму, голокосту і концтаборів Теодор В. Адорно в «Негативній діалектиці» формулює простий змістовий категоричний імператив: «З огляду на ситуацію несвободи людини Гітлер дав їй новий категоричний імператив: свою думку і дію спрямувати так, щоб Аушвіц ніколи не повторився, щоб нічого подібного більше не сталося» [Adorno, 1975: S. 358].

На жаль, Росія не пішла цим шляхом, тому перші паростки демократії 90-х років змінилися авторитаризмом, який дрейфує до тоталітаризму. І так само як свого часу Східна Німеччина трансформувала націонал-соціалістичний режим в комуністичний соціалізм, так само й Росія через нетривалий період невдалих демократичних перетворень переходить до інших форм тоталітаризму, еkleктично поєднуючи і фашизм, і нацизм, і комунізм. Тимчасом як об'єднані німці, європейці загалом праг-

нуть у сьогодні керуватись імперативом «Ніколи знов!», то Росія вкотре відроджує імперіалізм, загрожуючи світові новими війнами, а за імператив тут править погроза-бравада: «Можемо повторити!».

Не здійснивши декомунізацію, Росія знову пішла колом. Проте в цій країні така регресія відбувається не вперше. Згадаймо Марксову працю «Історія таємної дипломатії XVIII століття. Про азійське походження російської деспотії» [Marx, 1977]. Представникам старшого покоління філософів добре відомо, що ця робота Маркса, в якій дається оцінка так званому «східному варварству» і «східній деспотії», за радянських часів не була опублікована ні російською, ні українською мовами і не ввійшла в радянське зібрання творів К.Маркса й Ф.Енгельса. Хоча ми пам'ятаємо дискусії за часів «розвиненого соціалізму», присвячені обговоренню так званого «азійського способу виробництва», тематизованого в цій роботі Маркса.

Але більшою мірою може зацікавити інша Марксова оцінка Росії, яка дається у цьому творі: «Москва виросла і посилилась із жахливої й нікчемної школи монгольського рабства. Її могутність посилюється тільки тим, що у мистецтві рабства вона досягає віртуозності». Звісно, багато можна говорити про таке перетворення Золотої орди на Московську, проте це вже предмет інших, зокрема історіографічних досліджень. Для нас же Марксове висловлювання важливе тим, що в ньому йдеться про регресію до рабства Московської держави, що певною мірою є її історичним кодом. Такою регресією, порівняно з лютневою буржуазно-демократичною революцією 1917 року, став жовтневий переворот більшовиків, який призвів не тільки до «рефеодалізації» російського суспільства, де місце князів-феодалів заступили партійні функціонери, а Радянський Союз став реставрацією Російської імперії, а й до форм соціальності, які, поєднавшись із сучасною «наукою й технікою як ідеологією», стали безпрецедентними в історії формами рабства. Перефразували відоме висловлювання Антона Чехова, зауважимо, що росіяни знайшли собі дивну розвагу: вони час від часу «видавлюють краплями із себе раба, щоб потім вдавлювати його в себе назад».

Черговий оберт такої регресії Росія переживає й сьогодні, актуалізуючи питання унікальної ідентичності російського народу,

самобутності російської цивілізації, виключності «духовних скреп» російського народу тощо. При цьому реанімуються й радянські ідеологи особливо у протиставленні із Заходом. Згадаймо, за доби «розвиненого соціалізму», коли стало відчутним неабияке технологічне відставання від Радянського Союзу розвинених країн, з'явилися сентенції на кшталт того, що «хоча технічно й технологічно західні країни попереду, однак «єдина спільність – радянський народ» має забути на Заході духовність». Щоправда, така духовність була радше реліктом традиційного суспільства, а не наслідком радянської модернізації. Сьогодні концепт «виключної духовності» радянського народу трансформувався в концепт духовної виключності *російського* народу, що й стало складником доктрини «руського світу». Така виключність – це ознака гібрису, зверхності і пихатості, що своєю чергою є наслідком ресентименту «нації, що запізнилась», постійно перебуваючи у стані «модернізації навздогін».

Треба зауважити, що до розвитку доктрин «особливого шляху», «особливої духовності» і «самобутності російської цивілізації» доклали своїх зусиль ще радянські дослідники. За приклад може правити монографія Юрія Давидова «Етика любови и метафизика своеволия» [Давидов, 1989], видана за доби «перебудови», в якій відомий радянський соціолог, чимало зробивши для вивчення західної соціальної науки та її наукової критики, зокрема М.Вебера, франкфуртської школи тощо, раптом змінив свої наукові уподобання. Він фактично перетворився на апологета сумнівної російської ідентичності, протиставляючи аморалізму «метафізики сваволі» Артура Шопенгауера, Фридриха Ніцше, Альбера Камю, Жан-Поля Сартра та ін. «етику любові» моральної філософії Льва Толстого, Федора Достоєвського та інших. Уже в цьому творі було закладено філософські засади того ідеологічного явища, яке сьогодні називається «руським міром». Адже представники «великої російської літератури», до яких звертався Ю.Давидов, це письменники консервативного, анти-модерного спрямування, не дарма ця книжка неодноразово перевидавалась уже в наш час.

Сюди належить також і доктрина особливої «євразійської цивілізації», «слав'янського союзу» та ін. Подібний цивілізаційний підхід, в основі якого лежать православні цінності, методо-

логічно дотичний до концепту «зйткнення цивілізацій» Самуеля Гантінгтона, який зокрема виокремлював і «православну цивілізацію». Така поліцивілізаційна парадигма є одновимірною і непримиренною, вона призводить до того, що Україна відповідно до культурно-релігійних архетипів, за Гантінгтоном, опинилася в православній цивілізації разом із Росією. Зокрема дослідник пише: «Цивілізаційний підхід передбачає співпрацю між Україною і Росією і спонукає відмовитись від ядерної зброї» [Huntington, 1996: S.37], додаючи до цього сентенцію, яка передбачає також «надавати Україні істотну економічну допомогу і вжити інші заходи для збереження єдності й незалежності України і виділяти засоби на планування непередбачуваних витрат при ймовірному розпаді України» [Ibid.: S.40]. Проте такий «цивілізаційний підхід» не тільки не справдився, а й дав як раз привід Росії розпочати агресію проти України, спираючись на ідеологеми «руського міра», укорінені в «духовних скрепах» «єдиної східно-православної цивілізації». Такий підхід не залишив би нам іншого вибору, крім того, щоб знову стати безсуб'єктивним складником імперської політики Росії.

Треба зазначити, що доктрина «руського міра» має глобальні домагання, спрямовуючи свої зусилля задля виправдання й легітимації імперіалістичної політики на світовому рівні. При цьому утворюються різні політично-ідеологічні альянси як з радикально лівими (соціалізм Уго Чавеса і Ніколаса Мадуро у Венесуелі), так і з радикально правими (Альтернатива для Німеччини, політична партія «Національного фронту» Марин Ле Пен у Франції тощо). Ця ідеологія вкрай небезпечна, бо це ідеологія імперіалізму, ідеологія тероризму, ідеологія війни. Вона небезпечна для України, оскільки мобілізує антиукраїнські сили антимодерного, регресивного і антицивілізаційного спрямування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н.И. Истоки и смысл русского коммунизма. Москва : Наука, 1990.
2. Давыдов Ю. Н. Этика любви и метафизика своеволия: Проблемы нравственной философии. Москва : Молодая гвардия, 1989.

3. *Єрмоленко А.М.* Ціннісно-нормативні аспекти сучасної війни. Круглий стіл «Війна і суспільство». *Філософська думка*. 2015, №. 1. С.6-12.
4. Закон України Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, ст.219.
5. *Ленін В.* Економічний зміст народництва і критика його в книзі п.Струве. // *Ленін. Повн.збір.творів*. Т.1. Київ : Політвидав України, 1969.
6. *Лісовий В.С.* Культура – ідеологія – політика. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 1997.
7. *Маркс К.* До єврейського питання. Маркс К., Енгельс Ф. Зібрання творів. Т.1. Київ : Політвидав України (переклад з другого російського видання), 1958.
8. *Ольшанський Д.А.* Релятивная этика: от либерализма к перверсии. Інституті філософії РГПУ ім. А.И.Герцена. Див. електр. ресурс: <https://youtu.be/WtKaZiOKuHw>
9. *Кирил*, Святіший Патріарх. Виступ на урочистому відкритті III Асамблеї фонду «Русский мір» 3 листопада 2009 року у *Фундаментальній бібліотеці МДУ ім. М.В. Ломоносова*. Ел.ресурс:<http://orthodox.org.ua/article>
10. *Чижевський Д.* Деякі проблеми порівняльної історії слов'янських літератур / пер. з нім. А. Єрмоленка. Філософські твори: у 4 т. / під заг. ред. В. Лісового. Т. 3. Київ : Смолоскип, 2005.
11. *Adorno Th.W.* Negative Dialektik. Frankfurt a.M : Suhrkamp, 1975.
12. *Huntington Samuel Philips.* Kampf der Kulturen. Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert. München, Wien : Europa-Verlag, 1996.
13. *Maier H.* (Hrsg.). Totalitarismus und politische Religionen. Konzepte des Diktaturvergleiches. B.III. Deutungsgeschichte und Theorie. Paderborn : Schöningh, 2003.
14. *Marx K.* Die Geschichte der Geheimdiplomatie des 18. Jahrhunderts. Über den asiatischen Ursprung der russischen Despotie. Berlin : Olle und Walter, 1977.

Анатолій Єрмоленко. «Русский мір» – ідеологія російського імперіалізму

У статті аналізується ідеологія «русского міра» як ідеологічна основа російського імперіалізму, яка має глобальні домагання та тривалу історію своїх метаморфоз і трансформацій.

Ключові слова: ідеологія, цивілізаційний підхід, російська ідея, «русский мир»

Анатолій Ермоленко. «Русский мир» - идеология российского империализма

В статье анализируется идеология «русского мира» как идеологическая основа российского империализма, которая имеет глобальные притязания и длительную историю своих метаморфоз и трансформаций.

Ключевые слова: идеология, цивилизационный подход, русская идея, «русский мир»

Anatoliy Yermolenko. "Russian World" - the ideology of Russian imperialism

The article analyzes the ideology of the "Russian World" as the ideological basis of Russian imperialism, which has global claims and a long history of its metamorphoses and transformations.

Keywords: ideology, civilizational approach, Russian idea, "Russian world"